

ANDREJ RAPE:

Mati in sin.

I.

topal je po blatni cesti in spremljala ga je boleš.

Ali sem te zapustil jaz, ali si zapustila ti mene, domovina? Kakor kruh si se mi zdela, ko sem hodil po tvojih toplo dihajočih prsih, kakor kruh, ki sem ga jedel s slastjo, saj je bil blagoslovljen po tvojih svetih rokah, po tvoji vseoživljajoči, vseobsegajoči ljubezni.

Jedel sem tvoj kruh kakor mož, ki ima vsega v izobilju, jedel tudi takrat, ko so tvoje grudi razoravali s svinčenkami, ko so hoteli umoriti tvojo ljubezen do bitij, ki so priklenjena nate s tistimi zlatimi verigami, ki jim pravimo domovinska ljubezen. Nisi nam mogla vedno dajati, domovina, v obilici resničnega kruha, ki ga je bilo za tujce dovolj; nam ga nisi mogla, ne smela dati, dasi si bila razorana vsevprek, dasi je puhtela tvoja dobrota tvojim sinovom naproti, saj je sovražnik gnetel tvoje prsi, saj te je oplenil malone vseh dobrin. Vse ti je pobral, a enega ni mogel vzeti ne tebi in ne nam. Tvoja in naša ljubezen je ostala in ostane vekomaj!

Kakor kruh si, domovina, in s kruhom se tepe, kdor te zapušča.

Ne, domovina, ti nisi bila nezvesta; jaz sem ti postal nezvest! —

V duhu je zrl pred seboj svojo mater. Hrepeneče zro njene oči po poti, ki je po njej odšel sin, ter mu očita jo: Zakaj si zapustil rojstno grudo, Ne čuješ li njenega gorkega utripa, ki te toži: sovražniku si prepuštil mene, ki sem te hranila in negovala, ki sem te ljubila — mati svojega otroka. Kaj, če se ščeperi sedaj sovražnik po mojih prsih! Kaj, če si trpel, bil preganjan! Glej, tudi jaz sem trpela in trpim, trpim tembolj, ker so me zapustili sinovi, ki jih ljubim, ki bi jih objela s toplimi rokami in bi dala zanje vse, vse. Glej, meni so ostali sinovi junaki. Spe v meni, in jaz jih pritiskam na svoje grudi, trosim cvetja na njih grobove, umirila sem njih hrepenenje! Ostali so mi tudi nekateri živi junaki in tu čakamo, čakamo, saj pride odrešenje. In glej, takrat, ko bo stara tvoja

mati navdušeno klicala: „Prišlo je odrešenje! Naša gruda je osvobojena, je združena z vso veliko domovino Jugoslavijo! Blagoslovljen ti nad vse srečni dan!“ — glej, takrat tebe ne bo poleg, da doživiš najslajše veselje, zakaj sam si se mu odrekel, ko si zapustil rojstno grudo.“

Stopal je po blatni cesti, in spremljala ga je boleost. Hodili so mimo njega ljudje, pa ni poznal nikogar.

„Povprašam prvega, ki ga zopet srečam,“ si je dejal, „naj mi pove, če sem hudo grešil, ko sem pustil dom in mater.“ In vprašal je prvega:

„Hej, človek božji, povej mi, kaj zasluži oni, ki je zapustil mater in domovino, zapustil oba v obupu, oba teptana od tujca! Ali mu je odpuščanje?“

Pogledal ga je postrani in je šel mimo, ne da bi odgovoril. Po par korakih se je obrnil nazaj in zaklical za njim: „Ni odpuščanja!“

„Ta je krut!“ si je mislil in šel dalje. „Morda je tudi on kot jaz. Težo vesti nosi s sabo, pa me zato ne more potolažiti; sam je obupan, sam je potreben tolažbe. Lahko bi mu bil jaz privoščil dobro besedo.“

„Kaj je prav, da sem prepustil rojstno grudo sovražniku in šel v svet, da sem pustil tam staro mater?“ je vprašal drugega.

„Mati je boljša od tebe,“ mu je odgovoril kar mimogrede, ne da bi ustavil svoj korak, ne da bi ga prijazno pogledal.

Na travniku ob cesti so se igrali otroci. „K njim stopim, ki so nedolžni, ti mi povedo,“ je pomislil.

„Tujec sem; rojstni kraj sem zapustil, saj gospodari v njem sovražnik, in mater sem zapustil, staro in nadložno,“ se je obtožil. Ali sem storil prav? Recite mi, deca nedolžna!“

Niso se zmenili za tujca, ampak kakor v odgovor so zapeli:

„Kjer Kras zakriva čudovite hrame,
tam zemlja je, krasote polna same,
slovenski svet je tam, tam dom je tvoj!“

Niso razumeli tujca, kaj hoče od njih, ampak odgovorili so mu le, četudi nehote, s petjem.

Sklonil je glavo, žalosten pogledal nežno deco ter šel dalje svojo težko pot.

„Vrnem se domov izgubljeni sin. Domov pojdem, pa zapalim ogenj, ki gori v moji duši, po vsem rodnem kraju, po vsej neodrešeni domovini.“

Kakor bi bilo posijalo solnce v njegovo notranjost, tako mu je postalo lahko v srcu ob tem sklepu.

Solnce je zašlo, in v temo se je izgubila črna senca moža na blatni cesti.

II.

Sedaj je vse narobe pri nas. Pa vendar še ne bi rada umrla. Sama sem, stara in nadložna sem že, ali še bi rada živela, da vidim svobodno to zemljo, kjer sem preživela vse življenje, kjer sem uživala njeno ljubezen in ljubezen otrok.

Otrok?! Dva so mi zagrebli. Da bi vedela, kje! Romala bi na njen grob, da ju blagoslovim, da ju s poslednjimi močmi izkopljem iz zemlje, če počivata na tujem, pa ju prenesem v to našo sveto zemljo, ki bi jima bila prijazna, ljubezniva, lahka. Ne tiščala bi jih kot s kleščami na prsi, saj ljubi sinove svoje. Hodila bi k njima na grob, pa bi jima pravila čudovito povest, sveto, a resnično povest o osvobojeni domovini, o osvobojeni rojstni grudi. Mislim, da bi ju morala ta povest iztrgati smrti iz rok, da bi ju ta sveta naša zemlja v svoji ljubezni zbudila v življenje. In vrnil bi se zadnji sin, ki je odšel iz neodrešene domovine v svet, da sovrážnik še njega ne ugonobi, zadnji sin, ki ga še imam...

Trudnih korakov je odšla mati na podstrešje. Tam je sinova soba. Pospraviti jo mora in pripraviti za njegov sprejem, saj se vrne kmalu, to tako trdno upa, kakor na to, da bo dom kmalu svoboden.

Res je imela mati vedno vse v redu, ali sedaj so brskali tujci vedno po njeni hiši in iztikali za izginolim sinom, ki jim je bil že ob njihovem prihodu pokazal odkrito sovraštvo. Sedaj pred prazniki pa mora pospraviti in pripraviti njegovo sobo, da bo lepa, prijetna, ko se vrne, zakaj vkljub njeni natančnosti je v sobici vendarle še marsikaka navlaka. Pred posteljo leže v vreči, kjer je bila svoječasno sol, še razne knjige, ki jih je Marko tako rad čital; pod stropom na drogu, pritrjenim z železnim kavljem, vise še sedaj spodnja krila, ki jih je oblačila njena hčerka le ob večjih praznikih in lepem vremenu, preden je umrla. Koncem postelje leži staro kladivo in pehar z žrebli, košček ustrojene kože in druge take stvari, ki jih je treba odstraniti.

Ko je osnažila še peč in različne podobe na steni pri postelji z mokro cunjo, zbrisala ves prah po oknu in stari skrinji s pisanimi rožami na sprednji strani, je postavila pred okno mizico ter jo pogrnila z belim prtom. Na vsako stran je postavila po en stol in ko je še kropilnik pri vratih nalila z blagoslovljeno vodo ter očedila Krista pod poveznjenim steklom, pa nasula v pljuvalnik belega peska, tedaj si je oddahnila in sedla na staro skrinjo in vnovič ji je splaval duh za otroki in vnovič je sanjala o svobodni domovini, o svobodni rodni vasi, kjer je preživela vse življenje, kjer je uživala veselje, srečo in ljubezen otrok.

Ponoči se je vrnil domov. Nihče ga ni videl, a mati je čutila njegovo bližino.

Sedela je v njegovi sobi in razmišljala: Pride, vrne se. Jasno mu bo lice, žarelo mu bo oko veselja, zakaj vrne se v svobodno zemljo. In od soseda do soseda pojde, od moža do mladeniča, od žene do dekleta, od dečka do deteta in v vseh užge ogenj svoje domovinske ljubezni v prsih in vsem zapiše v srce: „Kvišku srca! Zakaj odrešenje prihaja, in svoboda samo čaka, da jo objamemo s krepkimi rokami v delu za rodno zemljo in jo ne izpustimo nikdar več!“

„Kakor kruh si, domovina, in s kruhom se tepe, kdor te zapušča!“ je izpregovoril sin. Gorko sta se objela z materjo.

„Vrnil sem se,“ je dejal, „k tebi in h grudi sem se vrnil, mati, ker sem se moral vrniti. Vabila me je ljubeča roka domovine, čul sem nje klice podnevi in ponoči, gledal jo zapuščeno, a vedno ljubečo in junaško. Vrnil sem se, da prošim odpuščanja njo in tebe, ker sem vaju zapustil v sili in potrebi, a vrnil sem se tudi, ker živi v meni in mora biti v nas vseh globoka, živa vera, da bo in mora biti osvobojen tudi ta del naše lepe jugoslovanske domovine!“

„In domovina ti je že odpustila in te ljubi, kakor te ljubi tvoja mati.“

JANKO LEBAN:

Vezilo.

Igo, sin trškega trgovca, je imel brata Toneta, ki je pa živel v mestu pri stricu. Igu, ki je bil z vsem srcem Tonetu vdan, je bilo po bratu silno dolgčas. „O, ko bi se Tone že skoro vrnil!“ Tako je večkrat vzdihoval ter pri tem mislil na to in ono igro, ki bi jo rad igral v bratovi družbi.

Bilo je pozimi, januarja meseca. Bližal se je Tonetov god. „Da bi le vedel, kaj bi hotel darovati Tonetu za god!“ je dejal nekaj dni pred sv. Antonom Puščavnikom. „I, nu, daruj mu knjigo s podobami!“ mu je svetovala sestra Mira.

„Ne, ne! Takih knjig ima že dovolj!“ ugovarja Igo.

„Potem mu pošlji mrežo, da bo lovil metulje!“ priporoča sestra.

„Ha, ha, ho! To je pa lepo! Saj pozimi ni metuljev!“ se zasmije brat.

„Jaz pa vem, s čim bi Tonetu posebno ugodil,“ приметne bratec Božo, „pošlji mu dobro meseno klobaso. Ta mu bo gotovo pogodu!“